

פרשת
צו

אל תנסו להיות מה שאינכם

המנהיגים הגדולים מכירים את המגבלות שלהם. הם אינם מנסים לעשות הכול בעצמם. הם בונים צוותים. בתחומים שאינם מצטיינים בהם, הם מפנים מקום לטובים מהם. הם מבינים את חשיבותם של איזונים ובלמים ושל הפרדת רשויות. הם מקיפים את עצמם באנשים שונים מהם. הם מבינים את הסכנה שבריכוז כל הכוח אצל אדם יחיד. אלא שהכרת מגבלותינו, ההתוודעות לדברים שאיננו יכולים לעשות, ואף לדברים שאיננו יכולים להיות, עלולה להיות חוויה מכאיבה. לעתים היא כרוכה במשבר רגשי.

בתורה מופיעים ארבעה סיפורים מרתקים על משברים מסוג זה. המשותף להם אינו מילים, אלא מנגינה. בקהילות ישראל, מקדמת דנא, התורה לא רק נקראת אלא גם מזומרת. משה באחרית ימיו קרא לתורה "שירה"¹. מסורות נגינה שונות התפתחו בארץ ישראל ובכבל, ובמאה העשירית נוצרה בידי בעלי המסורה בטבריה מערכת סימון שיטתית לטעמי המקרא. אחד מטעמי המקרא נדיר במיוחד. שמו שלשלת, צורתו מסולסלת, ונגינתו עולה ויורדת, עולה ויורדת. בכל חמשת חומשי תורה גם יחד הוא מופיע רק ארבע פעמים. בכל פעם שהוא מופיע, הוא מאותת על משבר קיומי. שלוש שלשלות נמצאות בספר בראשית. הרביעית - בפרשתנו. כפי שנראה להלן, שלשלת רביעית זו

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

מסמנת משבר הנוגע למנהיגות. במובן רחב יותר נכון הדבר גם לשלוש הקודמות.

השלשלת הראשונה מופיעה בסיפורו של לוט. לוט נפרד מדודו אברהם והתיישב בסדום. הוא נטמע באוכלוסייה המקומית. בנותיו נישאו לתושבי העיר. הוא עצמו ישב בשער העיר, כלומר היה כנראה שופט. ואז הגיעו לסדום שני זרים והורו לו לעזוב את העיר, שכן אלוהים עומד להחריב אותה. אולם לוט היסס. הוא התמהמה. ועל המילה "וַיִּתְמַהְמַה" מסומנת שלשלת (בראשית יט, טז). לוט היה קרוע, מסוכסך. הוא חש שהזרים צודקים. העיר אכן עמדה להיהרס. אלא שכל עתידו היה משוקע בזהותו החדשה, זו שביקש לסגל לעצמו ולבנותיו. אלמלא תפסו בו הזרים, הלא הם המלאכים, ולקחו אותו למקום מבטחים, הוא היה מתמהמה רגע אחד יותר מדיי.

במקרה השני אברהם מבקש מעבדו - אליעזר, לפי המסורת - למצוא כלה לבנו יצחק. המפרשים סבורים שאליעזר לא היה שלם עם השליחות. אם יצחק לא יתחתן ולא יוליד ילדים, יורשי נחלתו של אברהם יהיו בבוא היום אליעזר וצאצאיו. אברהם כבר אמר זאת לפני שנפקד בבן: "ה' אֱלֹהִים, מֶה תַּתֵּן לִי וְאֶנְכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דֹמֶשֶׁק אֱלִיעֶזֶר?... הֲיֵן לִי לֹא נִתְּתָה זֶרַע, וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי!" (בראשית טו, ב-ג). אם אליעזר יצליח בשליחותו להביא אישה ליצחק, ואם לזוג יהיו ילדים, יאפסו סיכויי לרשת את רכושו ונחלתו של אברהם. שני יצרים נאבקו בתוכו: נאמנות לאברהם ושאפתנות אישית. הנאמנות ניצחה, אך לא בלי קרב. בפסוק המספר כיצד אליעזר התפלל להצלחת שליחותו, המילה "וַיֹּאמֶר" מוטעמת בשלשלת: "וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי אֲדָנָי אֲבָרְהָם, הֲקָרָה נָא לְפָנָי הַיּוֹם וְעָשָׂה חֶסֶד עִם אֲדָנָי אֲבָרְהָם" (בראשית כד, יב).

השלשלת השלישית שולחת אותנו למצרים, אל יוסף המופקד על בית פוטיפר שר פרעה. אשת פוטיפר ניסתה לפתותו, והוא מיאן. הוא אמר לה שאם ישכב עמה יפר את האמון שפוטיפר נותן בו, ויחטא חטא גדול לה'. אלא שהמילה "וַיִּמָּאֵן" (בראשית לט, ח) מוטעמת בשלשלת, ובקרב חז"ל ופרשני ימי הביניים יש הרואים בזה רמז למאמץ הגדול של יוסף לסרב לאשת פוטיפר.² הוא כמעט נכנע לה. לא הייתה פה רק ההתנגשות הרגילה שבין פיתוי ואיפוק. זו הייתה התנגשות בין זהויות. יוסף, אל נא נשכח, הגיע זה מקרוב לארץ נוכרייה. אחיו דחו אותו מעל פניהם. הם הבהירו לו שאינם רוצים שיהיה חלק מהמשפחה. הוא מתחיל בחיים חדשים. מדוע עליו לשמור אמונים לקוד ההתנהגות המשפחתי? ברומא התנהג כרומאי, ובמצרים כמצרי! אם אשת אדוניו חפצה בו, למה שלא ייעתר לה? השאלה שיוסף מתחבט בה איננה רק "האם כך נכון לעשות?" אלא גם "האם אני מצרי או עברי?"

שלוש שלשלות, שלושה קונפליקטים פנימיים, שלושתם נוגעים לזהות. כל אחד מאתנו צריך לפעמים להחליט לא רק "מה אעשה?" אלא גם "איזה סוג אדם אהיה?". ואם אנחנו מנהיגים, הכרעה זו גורלית במיוחד. זה המקרה בשלשלת הרביעית, שגיבורה הוא משה.

אחרי חטא העגל הורה משה לבני ישראל, במצוות ה', לבנות משכן: בית שיסמל דרך קבע את שכינתו של ה' בקרב העם. מלאכת הבנייה נשלמה, וכל שנותר למשה הוא לקדש לכהונה במשכן את אחיו אהרן ואת בניו. הוא הלביש את אהרן בבגדי הכהן הגדול, משח אותו בשמן המשחה, והקריב את הקרבנות הנדרשים. והנה, מעל המילה "וַיִּשְׁחָט" (המוסבת על איל

המילואים השני, ויקרא ח, כג) מופיעה שלשלת. לאור ניסיוננו בשלושת המקרים הקודמים, אנחנו מבינים שיש פה רמז למאבק פנימי בתודעתו של משה. אבל מהו? בכתובים אין אפילו צל של סימן למשבר אצל משה.

אם נחשוב לרגע, מקור מצוקתו של משה יתחוויר לנו היטב. עד עכשיו משה היה מנהיגו של עם ישראל. אחיו הגדול אהרן תמך בו, ליווה אותו בהופעותיו אצל פרעה והיה דוברו, עוזרו וסגנו. מעתה ואילך אהרן יהיה בעל תפקיד מנהיגותי בזכות עצמו. לא עוד יד ימינו של משה: אהרן יעשה דברים שמשה עצמו לא יוכל לעשות. הוא יקריב את קרבנות התמיד במשכן. הוא ינהל את עבודת הקודש. אחת לשנה, ביום הכיפורים, יבצע את סדרת הטקסים שתבטיח לבני ישראל כפרה. לא עוד צלו של משה: אהרן יהיה מעתה מנהיג מסוג מיוחד, שמשה נידון שלא להיות. הכוהן הגדול.

התלמוד מוסיף לרגע הזה עוד ממד נוגע ללב. כאשר התגלה אלוהים למשה בסנה, משה ניסה כמה פעמים להשתמט מקריאתו של ה' אליו שינהיג את העם. לבסוף אמר לו אלוהים שאהרן יתלווה אליו ויהיה לו לִפָּה (שמות ד, יד-טז). על פי התלמוד, ברגע זה איבד משה את הכהונה העתידית לאהרן: "אני [ה'] אמרתי, אתה כהן והוא לוי - עכשיו הוא כהן ואתה לוי".³

הנה לנו המאבק הפנימי של משה, שהשלשלת מכוונת אליו. משה עומד למנות את אחיו למשרה שהוא עצמו לעולם לא יחזיק בה. הדברים יכלו להתגלגל אחרת, אבל איננו חיים בעולם של 'אילו'. משה בוודאי שמח בשביל אחיו, אבל אי-אפשר שלא יחוש קורט של אבדן. אולי לבו כבר מבשר לו שאף על פי שהוא הנביא

אל תנסו להיות מה שאינכם

והוא משחרר האומה, הוא לא יזכה למה שאהרן יזכה לו: לראות את בניו ואת בני בניו יורשים אותו בתפקידו. בנו של כוהן הוא כוהן. בנו של נביא, נדיר שיהיה נביא אף הוא.

כל ארבעת סיפורי השלשלת מזכירים לנו דבר אחד: שמגיע רגע שבו אנחנו מוכרחים להחליט מי אנחנו. רגע של אמת קיומית. לוט הוא עברי, לא סדומי. אליעזר הוא עבד אברהם, לא יורשו. יוסף הוא בנו של יעקב, לא מצרי המתנהג בהפקרות. משה הוא נביא, לא כוהן. כדי לומר "כן" למה שהננו, דרוש אומץ לומר "לא" למה שאיננו. הדבר כרוך במאבק ובייסורים. השלשלת ממחישה זאת בנגינתה ובצורתה. אך לבסוף, משהכרענו, אנחנו מסוכסכים עם עצמנו פחות מכפי שהיינו.

הדבר נכון במיוחד באשר למנהיגים, ומשום כך מקרהו של משה בפרשתנו חשוב כל כך. יש דברים שמשה לא נועד לעשות. הוא לא יהיה כוהן. תפקיד זה נופל בחלקו של אהרן. הוא לא יוביל את העם אל הגדה המערבית של הירדן. זה יהיה תפקידו של יהושע. כדי להיות נאמן לעצמו, משה נדרש להשלים עם העובדות הללו ברוח טובה. ומנהיג חייב להיות נאמן לעצמו כדי להיות נאמן לעמו.

אל לו למנהיג לנסות להיות כל הדברים בשביל כל האנשים והנשים. עליו להסתפק במה שהנו. ממנהיג נדרש האומץ להיות הוא עצמו – ותנאי לכך הוא הכוח להכיר במה שאינו יכול להיות.

1 דברים לא, יט.

2 תנחומא, וישב ח. מובא אצל רש"י בפירושו לפסוק.

3 זבחים קב ע"א.